Erdélyi személyiségek emléknapjai 2012-ben és munkásságuk jelentősége az erdélyi magyar gazdasági kultúrában

SOMAI JÓZSEF

Emlékezzünk azokra az erdélyi személyiségekre, akiknek a munkássága a történelem különböző időszakaiban jelentős hozzájárulás volt az erdélyi magyar gazdasági kultúrához. Ebben a részben 2012. első félévének emléknapjait idézzük fel : Berde Áron (1892. január 25.) halálának 120. évfordulójára; Debreczeni Márton (1802. január 25.) születésének 210. évfordulójára; Bölöni Farkas Sándor (1842. február 3.) halálának 170. évfordulójára; Pethe Ferenc (1832. február 22.) halálának 180. évfordulójára; Venczel József (1913. november 4. – 1972. március 16.) halálának 50. évfordulójára; Mikó Imre (1977. március 21.) halálának 35. évfordulójára; Balázs Ferenc (1937. május 22.) halálának 75. évfordulójára.

A hazai magyar gazdasági gondolkodást termékennyé tevő elmék több századra visszamenőleg rendszerint a művelődésterületeink más, a közgazdász szakmától távolabb álló területeken alkotva lettek a gazdasági gondolkodás és gazdasági eszmék szószólói és gazdagítói. Neves erdélyi nagy gondolkodóink, Apáczai Csere János, Pethe Ferencz, Bölöni Farkas Sándor, Wesselényi Miklós, Brassai Sámuel, gróf Mikó Imre, Orbán Balázs az előző századokból, vagy Gyárfás Elemér, Nagy Zoltán, Szász Pál, Balázs Ferenc, Jakabffy Elemér, Kós Károly, Venczel József a XX. századból és még mások, nem voltak közgazdászok, azonban a nép sorsáért való aggodalmuk a gazdasági élet felé fordította figyelmüket. Legtöbbjük munkássága a közgazdaság-tudományok kialakulásához is hozzájárult. A mindannyinkat összekötő szándék a következő volt: kivezetni Erdély lakosságát a szegénységből, az elmaradottságból, és szellemi alapot teremteni a felzárkózáshoz a nyugati szellemiséghez, életvitelhez, a nyugati országok gazdasági színvonalához.

Ez az írás abból a célból született, hogy az erdélyi nagy személyiségeinknek gazdasági életünkhöz való hozzájárulását felelevenítse, tömö-

ren ismertesse, és ösztönözze a szélesebb körű megemlékezéseket, azokét, akiknek ebben az évben kerek emléknapjuk van.

Berde Áron (1819. március 8. – 1892. január 25.) halálának 120. évfordulójára

Laborfalván született, apja Áron, anyja Szász Krisztina volt. A szülőfalujában elvégzett elemi iskola után Székelykeresztúron tanult az unitárius algimnáziumban, majd Kolozsváron a kollégiumban bölcsészetet és jogot hallgatott. A kollégium befejezését követően a kollégium tanárává választották, azonban ő külföldön, Berlinben, Göttingában folytatta tanulmányait. A berlini egyetemen öt féléven át állam és természettudományi tárgyakat hallgatott, de ezzel párhuzamosan látogatta az államtudományi-közgazdaságtani előadásokat is. Mindemellett elmélyült az üvegből való kémiai eszközök gyártásának módszertanában is.

Munkássága az erdélyi magyar gondolkodás, különösen az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás meghatározó egyéniségévé avatta.[1] Berde külföldi tanulmányait 1844-ben fejezte be, s utána a kolozsvári unitárius iskolában 19 évig fizikát és vegytant tanított. A szabadságharc alatt magán nevelőintézetet működtetett, és itt fejtette ki oktatói tevékenységét.

Bár az alapképzettsége a természettudományok voltak, főleg a fizika és kémia, sőt matematikát és természetrajzot is tanított, mégis a gazdaságtudományok iránti vonzalma végigkíséri élete teljes szakaszán. 1847-ben közzéteszi az első, agrárgazdasági szempontból jelentős, magyar meteorológiai szakkönyvet, amelyért a Magyar Tudományos Akadémia Marczibányi jutalommal tünteti ki és levelező tagjává választja. 1846 júniusában társszerkesztőként adják ki a *Természetbarát* című folyóiratot, amelyet 1948 júniusától Brassai Sámuel Vasárnapi Újságjához csatolva *Ipar- és Természetbarát* címen jelentetnek meg hetilap-

[1] Gaal György: *Berde Áron, Erdély első közgazdász professzora*, in Erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából, I. kötet, Kolozsvár, 2001, 112–123.

ként, különös hangsúlyt fektetve az ipar, a mezőgazdaság és közgazdaság területére. A lapok természettudományi, társadalmi és gazdasági jellege meghatározók voltak korára.

Közéleti munkásságának területe jórésze kötődött korának gazdasági eseményeihez. Az újjáalakult (1954) Erdélyi Gazdasági Egyesületnek választmányi tagja, az *Erdélyi Gazda* felügyelő bizottsági, majd szerkesztőbizottsági tagja. Az 1859-ben alakult Erdélyi Múzeum-Egyesület alapító tagja és az 1885-ben megalakult Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület vezetőségének választmányi tagja. Az újraalakult Királyi Jogakadémián (1851-ben a politikai tudományok, a nemzetgazdaság és az államismeretek rendes tanára, később (1869-ben) a Jogakadémia igazgatója lesz. Az alkotmányosság helyreállásakor (1867-ben) – unitárius részről – Kolozsvár város törvényhatóságába választották. Tagja volt az Erdélyi Gazdasági Egyletnek is, és 1876-tól az unitárius egyház főgondnoka.

A Kolozsvárt fölállított tudományegyetem Berdét 1872-ben tanári karába emelte a nemzetgazdasági tanszéken, a pénzügytan rendes tanáraként. Az egyetem megnyitó közgyűlésén – mint annak első rektora – mondta el „örökérvényű" figyelmeztetését, hogy t. i. az egyetem alapját nem a néma falak, hanem tanárainak szelleme jelenti. Az 1873/74-es tanévben díszdoktori címet kap, majd 1883/84-ben kari dékán, s a következő egyetemi évben dékánhelyettes. Az alapkurzusa a nemzetgazdaságtan volt, de a 17 és fél éves egyetemi munkássága alatt előadta még a következő gazdasági-pénzügyi tantárgyakat: Bankrendszer, Bank és börzeüzletek, Bankügyletek, A bankjegyekről, Vasúti politika, A nemzetgazdaság új iránya, A nemzetgazdaság új törvényeiről, Az államkölcsönről, Az államkölcsön tana, Államhitelügy.

Jelentősebb közgazdasági munkái: *Kautz Gyula Nemzetgazdaság és pénzügytan cím- kötet bírálata* (Jog és Államtudományi folyóirat, 1871); *A tőkéről* (Jogtudományi Közlöny, 1872); *Mi a vagyon az embernek,* (Kelet, 1876); *A valuta-kérdés* (Magyar Polgár, 1881); *A takarékpénztári betétek megadóztatása* (Kolozsvári Közlöny, 1882).

Debreczeni Márton (1802. január 25. – 1851. február 18.) születésének 210. évfordulójára[2]

A Kolozs megyei Magyargyerőmonostoron született, az elemit szülőfalujában végezte, majd tanulmányait a kolozsvári református kollégiumban folytatta. Ezután a híres selmecbányai bányászati akadémiára jelentkezett, ahol tanulmányait 1823-ban kezdte és két és fél év alatt be is fejezte.

A radnai hivatali állását 1826 áprilisában foglalta el, azonban 1827 februárjától már a Hunyad megyei Csertésen dolgozott helyettes kohóellenőrként. Ettől kezdve szakmai tevékenysége Erdély-központú lett. A fiatal bányamérnök újításaival, tanulmányaival nyereségessé tette az addig veszteséggel dolgozó csertési kohót. 1832-ban kinevezték a körmöcbányai kohókészletek tartalmának megvizsgálására, udvari végzés által kiküldött bizottság tagjává. Közben bejárta az alsó- és felső-magyarországi kohóműveket, sőt a Bécs melletti Nussdorf kénsavgyárát is megtekintette. Ismereteit, hozzáértését és tapasztalatát figyelembe véve 1833. május 11-én kohónaggyá és igazgatósági ülnökké léptették elő.

Debreczenit kora és az utókor a nagy erdélyi tudósok között tartja számon. Első életrajzírója, gróf Mikó Imre írta róla, hogy munkássága kivívta számára az „egyetlen" erdélyi bányász megtisztelő nevet. Híres történetírónk, Kőváry László, Erdély egyik legzseniálisabb szülöttének, a nem kevésbé neves történetíró, Jakab Elek pedig meteornak és kis hazája és kora büszkeségének tartotta. Nagy bányásztörténészünk, Faller Jenő, a bányatechnika nagy magyar előfutárának, kora legjelesebb bányamérnökének nevezte, Vass József kolozsvári irodalmár pedig az erdélyi értelmiség ragyogó gyémántjának, fényoszlopának. A következőkben tárgyalt nagy hatású működése bizonyítja, hogy nem érdemtelenül kapta ezen neveket, illetve jelzőket.

Debreczeni találmányok és újítások sorával állt elő. Csigafúvója volt, mely Európa-szerte ismertté tette a nevét. Találmányát az 1840-es

[2] Debreczeni Droppán Béla: *Debreczeni Márton és az erdélyi bányászat* in Somai (szerk.): *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*. EMKT. 2001, 135–146.

évek elejétől kitűnő teljesítménye miatt már a külföldi legnagyobb kohóműveknél is alkalmazták.

A sok-sok találmány, reform jelentős mértékben fellendítette Erdély bányászatát és főként kohászatát. Teljesítményének újabb elismeréseként 1839-ben bányatanácsosi címmel bánya-, kohó- és uradalmi igazgató. Adminisztrátori kinevezése után néhány nappal, 1839. augusztus 26-án – zalatnai állását fenntartva – áthelyezték a vajdahunyadi vasművekhez, hogy mint rendezőbiztos annak szabályozását irányítsa. 1840 januárjában kinevezték kincstári ideiglenes előadóvá. Új hivatalát 1840. augusztus 5-én foglalta el. A következő nyolc esztendőben főként szervezői tevékenysége által gyakorolt nagy hatást Erdély gazdaságára. Debreczeni Mártont az uralkodó 1842. március elsejei hatállyal erdélyi királyi kincstári tanácsossá nevezte ki.

A társadalmi életben is szerepet vállal: a Magyar Királyi Természettudományi Társulat rendes tagjává; Zaránd vármegye táblabírájává; Abrudbánya tiszteletbeli polgárává választotta. Még szerepet vállalt az 1845-ben megalakult szebeni magyar kaszinó elnökeként, valamint az erdélyi református egyház szebeni főgondnoka- és az egyházi főtanács ülnökeként is. Szebeni évei alatt sokat tett a bányászati szaknyelv magyarosításáért is. Dolgozott a német–magyar szakszótáron, sóbányászati német–magyar műszótáron, az ún. Debreczeni-féle bányászati szótáron.

Az 1848-49-es szabadságharcnak is aktív részese. Az uniót kimondó május 30-i erdélyi országgyűlés a Magyarország és Erdély egyesítésének gyakorlati kimunkálására létrehozott Unió-bizottság tagjává választotta. Kossuth Lajos igyekezett továbbra is maga mellett tartani az erdélyi bányaügyek legavatottabb ismerőjeként, ezért augusztus 22-én István nádorral kineveztette pénzügyminiszteri tanácsossá a bányászati osztályigazgatóságra. 1849. január 1-jén a kormánnyal együtt ő is Debrecenbe menekült. Súlyos betegségéből felépülve 1849. április 28-ától Kolozsváron az oroszok kolozsvári bevonulásáig miniszteri biztosként irányította Erdély pénzügyi rendszerét. A szabadságharc leverése után perbe fogták és állásából elbocsátották. Ezután nagy szegénységben élt feleségével és gyermekeivel. Idejének nagy részét tudományos munkával töltötte: félbe maradt szakmunkáin dolgozott, főleg *A közönséges kohó-*

tan alapvonásai című művén, mely első magyar nyelvű kohászattannak tekinthető.

Nehéz körülményei tüdőgyulladáshoz vezetett, amellyel legyengült testi és lelki állapota nem tudott megbirkózni. Az „egyetlen" erdélyi bányász" alig 49 évesen, 1851. február 18-án hunyt el.

Méltán állíthatjuk, hogy az erdélyi bányászat igen sokat köszönhet neki, mert számos javítást és újítást hozott létre a bányászat területen. Ő próbálta meg először a kohóknál felhalmozott salakot kéngyártásra használni, ő indította el a vasgálickészítést is a zalatnai főkohónál, mellyel új hazai kereskedelmi cikket léptetett életbe, valamint az arany- és ezüstnek fekete rézből való kifejtése körül ő tette a legelső szerencsés kísérletet. Az Erdélyben és külföldön is használatba vett csigafúvó újításával, mely amellett, hogy egyenlő fúvással az olvasztási kezelésre igen kedvező hatású és a más nemű fúvóhoz képest csaknem félannyi erőt kíván, az ő találmánya, ő indította első útjára a zalatnai kohóknál készült gőzmozdonyt is. Találmányairól bővebben Mikó Imre gróf is ír részletesebben Debreczeniről szóló életrajzírásában (Gróf Mikó Imre: *Debreczeni Márton élete*, Budapest, 1854).

Bölöni Farkas Sándor (1795. december 14. – 1842. február 3.) halálának 170. évfordulójára

A reformkori értelmiség nagyjaihoz tartozott, és szabadelvű vezéregyéniségének választott munkaterületei a társadalom egésze iránti érdeklődését tükrözi.

1805–1815 között a kolozsvári unitárius kollégiumban tanult. 1816–17-ben elvégezte a jogot a kolozsvári királyi líceumban, utána Wesselényi Miklóssal együtt a marosvásárhelyi ítélőtáblán folytatott joggyakorlatot. 1817-ben a kolozsvári főkancellárián felesküdött jegyzőnek.

A tudós akadémikus, a politikus, a jogász, a társadalomszervező, a történetíró meg közgazdász gondolkodása szembetalálkozott a rendiség elkorhadt világával. Naplójában a természet törvényein alapuló konstitucionális kormányt óhajtott, „hol a király is csak első tisztviselő, s nem népe zsarnoka legyen, hol a törvény minden lakost egyformán védjen, s

hibájában egyformán büntessen…" (*Napló*). Élete folyamán harcolt a feudalizmus ellen, s az egész nemzetet kivétel nélkül egyforma szabadnak óhajtotta.

Hasonlóan Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos, Széchenyi István gondolkodásához, a közgazdaság-tudományt is gazdagította. Bölöni hitvallása az alkotmányos jogállamról, a szabadságról és egyenlőségről a gazdaságpolitikai, a közgazdaságtani nézeteiben is világosan tükröződik. Azt a gazdasági rendszert vetette el, amely a kötöttségek, előjogok jegyében a rendiséget, a feudális rétegzettségi világot teremtette meg.

1830–1832 között nyugat-európai és észak-amerikai utazást tett Béldi Ferenc kíséretében. Ezeknek az utazásoknak a leírását 1834-ben adták ki Kolozsvárott, de a mű hamarosan tiltólistára került. Az útleírás VIII. fejezete tartalmazza az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat magyar fordítását.

1833-ban az ő kezdeményezésére alakult meg Kolozsvárott a Nemzeti Casino. 1834-ben az ő javaslatára indult meg a *Vasárnapi Újság* című néplap, Brassai Sámuel szerkesztésében. Szintén Bölöni Farkas Sándor kezdeményezésére alakult meg a Vívó Intézet és az Asszonyi Olvasó Egylet. 1836-ban a kolozsvári játékszín tollvivő titkára lett, ő szedte rendbe a színház anyagi ügyeit. Munkája Jakab Elek szerint „egy jótékony erkölcsi forradalmat idézett elé az eszmékben, a politikai és társadalmi viszonyok felfogásában", sokáig csak Kolozsvár történetírójának ma is alapvető tanulmányából volt ismeretes (*Bölöni Farkas Sándor és kora*, Keresztény Magvető, 1870/4), valamint Kővári László egy kisebb cikkéből (*Bölöni Farkas Sándor életrajza*, Napkelet, 1859). K. Papp Miklós első tudósítását Bölöni Farkas naplójáról (Kolozsvári Nagy Naptár, 1865. 60–68.), s Bölöni Farkas leveleinek Kuun Géza-féle közlését (Keresztény Magvető, 1884–85.) a századfordulón Kiss Ernő unitárius kollégiumi tanár megemlékezése követte a reformpolitikus utazóról, kiemelve Bölöni Farkas kezdeményező szerepét az Erdélyi Múzeum felállításában (*Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület fél százados ünnepére 1859–1909*, Kolozsvár, 1909–1942, 135–40.).

Bár egy ideig eléggé hallgatott róla a közirodalom, a XX. századi elemzőink azonban megnyugtatóan gazdagították számos irodalomtör-

téneti tanulmánnyal és forráskiadvánnyal a Bölöni Farkasról szóló irodalmat (Jancsó Elemér kiadja a *Nyugat-európai utazást* (Erdélyi Ritkaságok 11. Kv. 1943) és az 1835–36. évi naplótöredéket (*Az új Erdély hajnalán.* Erdélyi Ritkaságok 15. Kv. 1944; a 2. kiadás *Bölöni Farkas Sándor naplója* címmel 1971-ben a Kriterion Téka-sorozatában). A naplóból már az Erdély Öröksége sorozatban is jelentek meg szemelvények (*Erdélyi arcok 1791–1867,* Bp. 1941) Tavaszy Sándor előszavával. Jancsó *Betegség, szenvedés, halál* címmel részleteket közölt az író kéziratban maradt elmélkedéseiből (Pásztortűz 1943), róla szóló tanulmányai közül pedig a *Bölöni Farkas Sándor élete és munkássága 1795–1842* a legátfogóbb (Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1942; újabb változatait lásd *A felvilágosodástól a romantikáig,* 1966 és *Irodalomtörténet és időszerűség,* 1972 c. köteteiben). Gál István a kiadatlan angliai útinaplóból közölt részleteket a Pásztortűzben (1942/2) és az Erdélyi Helikonban (1942/3); Remenyik Zsigmond az Officina sorozatban ismét kiadta az amerikai útinaplót (Bp. 1943). Hazai kutatóink közül életrajzához szolgáltatott új adatokat Cs. Bogáts Dénes (*Adatok Farkas Sándor életpályájához,* Erdélyi Múzeum 1944/1–2), Faragó József a forrásközlést bővítette (*Bölöni Farkas Sándor jegyzetei a magyarság létéről,* Erdélyi Múzeum 1944/3–4). Izsák József (*Bölöni Farkas Sándor, a történetíró,* Kv. 1947); Csetri Elek az ypsilantistákkal való kapcsolatát derítette fel (*Adatok az 1821. évi felkelés erdélyi visszhangjához,* Studia Universitatis Babeş–Bolyai 1959); Mikó Imre előremutató jogi és politikai nézeteit elemezte (*Bölöni Farkas Sándor, a demokrata és a republikánus,* Korunk, 1965/12), amihez a Korunk ugyanazon számában külföldi elismerés is csatlakozott (Keith Hitchins: *Bölöni Farkas és de Tocqueville).* A következő évben Benkő Samu gondozásában jelent meg, ezúttal ötödször, az amerikai útleírás, melyhez az angliai úti jegyzetek első teljes kiadása is csatlakozott (*Utazás Észak-Amerikában,* 1966, újabb kiadás Mikó Imre előszavával. Tanulók Könyvtára 1975). Az 5. kiadás bevezető tanulmánya Benkő Samu *Sorsformáló értelem* c. kötetében (1971) is megjelent. Mikó Imre *Honpolgárok és világpolgárok* c. esszégyűjteményében (1967) Korunk-tanulmányának újabb változatát adta *(Terjesztettem minden demokratiai elvet),* majd *A bércre esett fa* (Bölöni Farkas Sándor életregé-

nye, 1969) c. könyvében méltó irodalmi emléket állított. Imreh István két dolgozatában (*Bölöni Farkas Sándor közhasznú élete,* 1999; *Bölöni Farkas Sándor* in *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából,* 2001), valamint Gúzs Ferenc (*Szövetkezetek Erdélyben és Európában)* méltatják mint a szövetkezetesítés európai úttörőjét (uo.).

Bölöni, az azonos érdekekre, hasonló célkitűzésekre hivatkozva, a kölcsönös segélynyújtásra alapozva, hogy „egyesült erővel" lehetett védekezni tűzvész, jégverés ellen, a nemzeti művelődés mozgalmait támogatni, kaszinót, olvasóegyletet vagy éppen torna-vívodát alapítani, a szövetkezésre szólít fel. Ennek a gondolkodásnak a szellemében alakultak meg azután a takarékosságot szolgáló, kis összegecskéket nagy összeggé növesztő kölcsönt nyújtó segélyegyletek, takarékpénztárak, bankok is.

Ilyen társadalmi viszonyok között alapította Bölöni 1825-ben a *Gondoskodó Társaság*ot, a *Provisionális Cassá*t, amelynek célja a takarékosság, az eladósodottság elleni védekezés, a segélynyújtás, a kis léptekkel teret nyerő tőkegyarapítás volt. A kolozsvári *Gondoskodó Társaság* alapítóját, Bölönit hazai tradíciók is befolyásolták. A társulás nem ismer rendi válaszfalakat. Az 1830. évi alapszabály módosításkor ezt a mondatot is a szövegbe iktatják: „Se rang, se kor, sem egyéb tekintetek senkinek elsőségi jusst nem adnak." Ezeket a modern szövetkezeti mozgalmak elveket csak később, több évtizedes fejlődés eredményezte.

A *Gondoskodó Társaságot* szövetkezeti alapon szervezett takarékpénztárnak is tekinthetjük, olyan társulásnak, amely régi és új pénzintézeti elemeket kapcsol össze. A kolozsvári *Provizionális Cassa* ötvözi a kis tőkék egyleti úton való akkumulációját, a hitelválság valamelyes orvoslását az önsegélyezés, a „kölcsönös segélynyújtás" tradicionális módjaival. Oberding József György írt róla tanulmányt *A Kolozsvári Gondoskodó Társaság* címmel (Erdélyi Múzeum 1934/1–6), kimutatva, hogy a Bölöni Farkas Sándor alapította intézmény, amely közel egy évszázadot működött, az első hitelszövetkezeti forma Európában.

Források: *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés I. (A–F).* Főszerk. Balogh Edgár. Bukarest: Kriterion. 1981. Online hozzáférés; *Magyar életrajzi lexikon I.*

(A–K). Főszerk. Kenyeres Ágnes. Budapest: Akadémiai. 1967. 259–260. o. Online hozzáférés; Életrajza az unitárius pantheonban; Imreh István*: Bölöni Farkas Sándor közhasznú élete,* Bp. 1999.

Pethe Ferenc (1763. március 30. – 1832. február 22.) halálának 170. évfordulójára[3]

A mai Tiszavasvárin (Magyarország, Szabolcs megye) született, és életének 70. évében halt meg Szilágysomlyón. A szilágysomlyói temetőben található temetkezési helye fölé emelte veje 3 méteres síremlékét 1835-ben. A magyar, különösen az erdélyi szellemiség ma is őrzi nagy ívű munkásságának emlékét.

A debreceni református kollégiumi tanulmányait befejezve, külföldi egyetemen, a hollandiai Utrechtben tanult 1788-tól nyolc éven át, majd elindult, s Európa legnagyobb országait, Angliát, Franciaországot, Olaszországot, Svájcot és Németországot járta be. Utazásait arra használta, hogy megismerje a nyugati országok nyújtotta ismeretek hazai hasznosítását. Ezalatt a nyomdász mesterségét is kitanulta.

1796-tól Bécsben az első magyar nyelvű gazdasági lap, a *Vizsgálódó Magyar Gazda* szerkesztője és kiadója lett. Méltán nevezhetjük az első magyar gazdasági szaklap szerkesztőjének. 1797-től 1801-ig a keszthelyi Georgikon egyik szervezője, tanára, majd vezetője (matézist, építészetet, rajzot, gazdasági tárgyakat adott elő, a tangazdaságot is irányította). 1801–1814 között Esterházy szolgálatában állt, földet bérelt, szakírói tevékenységet folytatott. 1814-től Bécsben, 1816-tól 1818-ig Pesten jelentette meg lapját, a *Nemzeti Gazdát*. Újból földet bérelt, üzleti vállalkozásokból élt. 1827-ben Kolozsvárott megindította az első erdélyi politikai lapot, a *Hazai Híradót*, utóbb *Erdélyi Híradót*. A tudományos élet fellendítéséért harcolt, társadalmi, gazdasági reformokat sürgetett. Úttörő szerepe volt a szélmalmok magyarországi elterjesztésében, a takarmány- és ipari növények termesztésének propagálásában. A belterjes gazdálkodás sürgetése közben kimutatta a jobbágyi termelés tarthatatlanságát. Több mint 200 új szó megteremtése és elterjesztése is nevéhez fűződik. Ké-

[3] Süle Sándor: *Kisszántói Pethe Ferenc (1763–1832)*. Bp., 1964.

sőbb bőrlemények kötik le a kunszentmiklósi határban, ugyanakkor a budai Vár alatt szőlőt telepít, Kolozsvárra kerül, ahol először kocsmárosként keresi kenyerét, majd nyomdaalapítással és lapkiadással hagy maradandót maga után. Élete utolsó évében Szilágysomlyóra megy, s itt alig éli túl a fél évet.

Pethének változatos, gazdag kiadói munkásságával sikerült maradandót alkotnia a magyarországi és erdélyi publicisztika területén. Már utrechti tanulmányai idején, 1794-ben vállalkozott a Biblia és egy zsoltároskönyv magyar nyelvű kiadására, amelyekért jutalomban is részesül az angol régenstől. Külföldi útjáról visszatérve, Bécsben 1796-ban kiadja a *Magyar Újság*ot, amelynek mellékcíme: *Mely Magyar- és Erdélyországban a gazdaságot és szorgalmatosságot irányozza*. Négy és fél évi keszthelyi tanároskodása után, 1814-ben visszatér Bécsbe, és elindítja hosszúra sikeredett címmel a *Nemzeti Gazdát*, vagy *A magyar nemzet nemzeti gazdasága s ebbeli kereskedése virágzásának előmozdítása, melyet a nemzet szorgalmas fiainak segedelmekkel hetenkint készítgetett K. P. F.* című hetilapot, amely 1818 végéig működött. Ezt követően erdélyi tartózkodása alatt, 1827-ben Kolozsváron beindítja az *Erdélyi Híradót*, amely az ő szerkesztése alatt kilenc kötetig jutott, és ennek mellékleteként a *Nemzeti Társalkodót*, amelyet másfél évig szerkesztett. A kolozsvári Farkas utcában nyomdát is alapít.

Korának kimagasló gazdasági szakírójaként kiadja három kötetben a *Pallérozott Mezei Gazdaság* című híres könyvét. Az első kötet 1805-ben jelent meg Sopronban, amelyet 1814-ig követett a másik két kötet is, Pozsonyban 1808-ban, illetve Pécsett 1814-ben. Eredetileg ez a híres könyve tankönyvfélének indult, azonban menet közben igen jelentős tudományos munkának sikeredett. Közel 800 oldalas köteteiben eredeti tapasztalatit és elméleti összefoglalóját találjuk a mezőgazdálkodás olyan aktuális problematikájának, mint: a mezőgazdasági üzemszervezés, talajművelés, a belterjes termelés, a vetésforgó rendszerek, a vetőmag fajtisztasága, a növényi betegségek ellen való védekezés, az ipari és kereskedelmi növények fajtái és termesztési módja, az állattenyésztés stb. Ajánlásai között találjuk a mezőgazdaság és állattenyésztés technikai fejlesztéséhez szükséges újítások ismertetését is.

1812-ben adta ki *Mathesis* című kétkötetes munkáját Bécsben, amelynek első kötete matematika, a második geometria. Ennek a munkának nagy érdeme a tényanyag mellett a szaknyelv magyarosítása. Megjegyzendő, hogy egész életművében igen nagy hangsúlyt fektet a magyar nyelv fejlesztésére, csiszolására, így megállapítható, hogy írásaival igen pozitív hatást gyakorolt a magyar nyelv fejlődésére.

Közben alapító tagja lett a Pesten létesülő Magyar Tudós Társaságnak. A *Természethistoria* című, 1815-ben kiadott könyve 1817 őszén elnyerte az először kiosztásra kerülő Marczibányi-dijat.

Főbb munkái közé soroljuk az eddig említetteken kívül a következő könyveket is: *Ungarische Grammatik. Nach den Grundsatzen Johann Farkas ganz umgearbeitet.* Bécs, 1798; *Pestis ragadvány ellen oltalom*. Németből magyarra fordította P. F. Bécs, 1814; *Természethistória és mesterségtudomány.* Bécs, 1815; *Időpróféta vagy időváltozást jövendölő pókok.* Pest, 1816; *Baromorvos könyv*. Kolozsvár, 1827; *A földmívelési kimia gyökere egymásból fojó leczkékben*. Angolból fordította, s jegyzéssel bővítette. Bécs, 1815; *Baromorvos könyv*, Kolozsvár, 1827; *Budai szőlőm ültetési módja,* Kolozsvár, 1827; *Europai mértékár*. Kolozsvár, 1829–1830.

Bár viszontagságos élete volt, mindig sikerült elegendő erőt gyűjtenie ahhoz, hogy vállalt népszolgálatát képes legyen újrakezdeni a „Magyar- és Erdélyország" gazdasági fejlesztéséért. Hosszú munkássága idején folyamatosan a tudományos élet fellendítéséért harcolt, társadalmi, gazdasági reformokat sürgetett.

Venczel József (1913. november 4. – 1972. március 16.) halálának 50. évfordulójára[4]

Társadalomkutató, egyetemi tanár, közíró. Meghatározó személyisége volt a két világháború közti erdélyi magyar szociológiának. Az erdélyi földkérdéssel, falukutatással, demográfiával, a szociológia mód-

[4] Székely András Bertalan: *Venczel József és az erdélyi magyar gazdaságtudomány*, in *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*, 2001, Kolozsvár, RMKT, 245–255.

szertanával foglalkozott. A harmincas években kibontakozó és a 40-es évek elején kiteljesedést ígérő erdélyi magyar társadalomkutatás elméletileg, gyakorlatilag legképzettebb szaktudósa.

Munkásságának legfontosabb területei a gondolkodástörténet, nemzedéki kérdés, társadalomstatisztika, demográfia, társadalomkutatás, társadalom- és művelődéspolitika, nemzetiség- és magyarságkutatás. Alkotó módon fejlesztette tovább az ismert román szociológus, Dimitrie Gusti által kidolgozott empirikus falukutatási módszert. Nem csupán alkalmazta Gusti módszertanát, hanem az erdélyi magyar viszonyokra alkalmazta, s alkotó módon tovább is fejlesztette azt. A két világháború közti Erdély jelentős tudományos és művelődési intézményeinek, kiadványainak létrehozása, működtetése fűződik nevéhez.

Csíkszeredában született, középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte a Római Katolikus Főgimnáziumban. Itt érettségizett 1930-ban. Ez év őszén megnyerte az *Erdélyi Helikon* irodalmi nagydíját, 1930–1933 között a kolozsvári Lyceumi könyvtárban vállalt munkát, majd jogot tanult Kolozsváron az I. Ferdinánd Tudományegyetem jogi karán, ahol 1936–1939 között megszerezte a jogi doktorátust. Az *Erdélyi Fiatalok* c. főiskolás folyóirat köré csoportosuló ifjak néprajzi-szociális tényfeltáró munkájának résztvevője és népszerűsítője. *Hogyan tanulmányozzam a falu életét?* címmel szociológiai kérdőívet szerkesztettek. Nyaranta gyűjtő-kutató munkát végeztek Kolozsborsán, Maros és Udvarhely megyében, az Erdélyi Fiatalok Falu Füzetei pedig máig fontos dokumentumai a szemináriumban folyt pezsgő életnek.

Fiatalon kibontakozott sokirányú tudományos érdeklődése, illetve kiváló kezdeményező ereje, szervezőképessége. 1933 és 1940 között az *Erdélyi Iskola* című folyóirat szerkesztője, rovatvezetője. Az 1935-ben alapított *Hitel* egyik alapító szerkesztője. A folyóirat megszűnése után 1936-ban Venczel ugyanezzel a címmel indított új folyóiratot, amelyben 1944-ig sorra jelentek meg az erdélyi magyarság önismeretét szolgáló írásai. 1937-ben részt vett az erdélyi magyar értelmiség Vásárhelyi Találkozójának megszervezésében.

A kor legnagyobb táj- és néprajzkutatása az 1940-ben indult bálványosváraljai falutanulmányozó munkatábor volt, amelyet a Kolozsvári

Magyar Diákok Szövetségének társadalomtudományi és néprajzi munkaközössége szervezett Venczel József, Makkai László, Szabó T. Attila, Schneller Károly és Kovács László együttműködésével. Az 1941 júliusában elkezdődött táborozáson harminchárom jogász, medikus, közgazdász, tanárjelölt, teológus és agrárszakember vett részt, majd 1943 tavaszán egy közgazdászokból álló, homogén csapat gyűjtötte a családok mezőgazdasági üzemi adatait.

1938–1945 között vezette az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) statisztikai ügyosztályát. 1940 őszétől a Teleki Pál Intézet keretében működő Erdélyi Tudományos Intézet (ETI) tanára, 1941-től igazgatója 1946-ig. Egyetemi tanárként a Dés melletti Bálványosváralján létrehozott falukutató táborban előadásokat tartott, monografikus, nagyszabású tájkutatást szervezett.

Cikkei, tanulmányai 1945 előtt, többek között a *Jóbarát, Erdélyi Fiatalok, Erdélyi Tudósító, Erdélyi Iskola, Erdélyi Múzeum, Erdélyi Gazda, Hitel* című folyóiratokban, időszaki kiadványokban jelentek meg. Szülőföldjéről írott tanulmánya, a *Csíkszék természeti és társadalmi leírása* Várdotfalvi álnéven jelent meg 1939-ben *A nemes székely nemzet képe* című háromkötetes monográfiában.

Részt vett a Bolyai Tudományegyetem megszervezésében, az egyetem jogi és közgazdasági karának statisztikai és szociológiai professzoraként dolgozott 1945–1947 között. 1947-ben letartóztatták, a piteşti-i internáló táborba került, ahonnan egy év múlva szabadult, de már az egyetemi katedrára nem térhetett vissza, 1948–1950 között az Erdélyi Múzeum-Egyesület főlevéltárosa és tudományos kutatója volt. 1950 februárjában a kommunista hatalom újra letartóztatta, koholt vádak alapján tizenkét év börtönbüntetésre ítélték, 1961. január 1-jén megromlott egészséggel szabadult.1969-ig kisipari szövetkezetekben dolgozott, kerámiát festett, kottákat másolt. 1969-től ismét dolgozhatott társadalomkutatóként, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem filozófia és szociológia karán. Ebben az időszakban a Korunk hasábjain közölt tanulmányokat. 1971-ben súlyos betegsége miatt nyugdíjazták, de továbbra is teljes szellemi frissességgel dolgozott. Utolsó nagy munkája a *Romániai magyar irodalmi lexikon* szerkesztési módszerének kidolgozása.

Életében egyetlen kötete jelenhetett meg: *Az erdélyi román földbirtokreform*. Kolozsvár, 1942. Halála után nyolc évvel, 1980-ban Imreh István válogatásában jelent meg a Kriterion Könyvkiadónál *Az önismeret útján* című tanulmánykötete. 1988-ban Budapesten újabb válogatás látott napvilágot, *Erdélyi föld – erdélyi társadalom* címmel. Ezt a tanulmánykötetet, akárcsak az 1993-ban Székelyudvarhelyen megjelent *A falumunka útján* című kötetet Székely András Bertalan válogatta és szerkesztette. Ezáltal vált hozzáférhetővé Venczel József számos olyan publikációja, amely 1931 és 1945 között jelent meg különböző folyóiratokban.

Kötetekben, folyóiratokban megjelent jelentősebb cikkek, tanulmányok még: *A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom.* Kolozsvár, 1935; *A magyar önismeret útja. Erdélyi Iskola*. Kolozsvár, 1936–1937; *Öt Olt menti székely község népmozgalma*. Hitel. Kolozsvár, 1937; *A székely népfelesleg*. Hitel. Kolozsvár, 1937; *Csíkszék természeti történelmi és társadalmi leírása. A nemes székely nemzet képe.* Szerk. Rugonfalvi Kiss István. Debrecen, 1939; *A falukutatás módszertanának vázlata.* Kolozsvár, 1941; *Az erdélyi román földbirtokreform*. Kolozsvár, 1942. Posztumusz kiadások : *Az önismeret útján. Tanulmányok az erdélyi társadalomkutatás köréből.* Bevezető és jegyzetek: Imreh István. Bukarest, 1980; *A falumunka útján.* Válogatott írások. Válogatta, szerkesztette és a záró tanulmányt írta Székely András Bertalan. Székelyudvarhely–Budapest, 1993 és 2008.

Mikó Imre (1911. március 23. – 1977. március 21.) halálának 35. évfordulójára[5]

Bánffyhunyadon született, ahol édesapja járásbíró volt. Köznemesi családból származott, elemi és középiskoláit a kolozsvári unitárius kollégiumban végezte (1929). Családi hagyományokkal szembeni kötelezettségével a jogi szakmát választotta, azonban hajlama inkább az irodalom felé vonzották.

[5] Balázs Sándor: *Mikó Imre. Élet és pályakép*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003.

Egyetemi évei alatt egyetemi társaival megalakították a Székely Társaság ifjúsági szakosztályát, majd vezetője lett a magyar egyetemi hallgatók elismert egyesületéért folytatott többéves mozgalomnak. Közéleti érdeklődése folytán 1932-ben a Magyar Párttal kerül kapcsolatba, és le is költözik Bukarestbe, ahol mint szigorló jogász a parlamenti csoport jogvédő irodájában dolgozott egy évig. Visszatérve még ebben az évben Kolozsvárra megjelentette *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* c. könyvét, amelyet a román Dimitrie Gusti professzor munkásságának hatására írt. Innen indulva faluszemináriumot szerveztek, a falusi népművelés és a falu tudományos megismerése céljából. Az első falukutatás alkalmából báró Bánffy Ferenc kolozsborsai birtokán főiskolai hallgatók (Demeter Béla, Miklós András, Mikó Imre, Pálffy Zoltán és ifj. Szabó Géza), kilenc vegyes lakosságú község magyarságának helyzetét vizsgálták meg. Ennek eredményeként születtek meg *az Erdélyi Fiatalok falu-füzetei,* valamint Demeter Béla: *Az erdélyi falu és a szellemi áramlatok,* Cluj-Kolozsvár, 1932, és Mikó Imre: *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*, Cluj-Kolozsvár, 1932.

A jogtudományi doktorátust 1934 tavaszán szerezte meg az I. Ferdinand Egyetem jogi fakultásán. Még ebben az évben rokonok és a budapesti Gondviselő Társaság segítségével Párizsba megy, ahol másfél éven át (1934–36 között) ösztöndíjasként folytatta nemzetközi jogi és politikai tanulmányait. Visszatérve Kolozsvárra a Magyar Párt szakértője és politikusa, majd 1937-ben parlamenti képviselőjelöltje lett. Tevékeny részt vállalt a Vásárhelyi Találkozó (1937) előkészítésében és a találkozó politikai programjának kidolgozásában. Ezzel kapcsolatos cikkeit a lugasi *Magyar Kisebbség*ben közölte, amelynek Kisebbségi Jogélet című mellékletét is szerkesztette. Ezzel párhuzamosan a kolozsvári Keleti Újságban is jelentek meg cikkei.

A bécsi döntés Bukarestben érte, mivel elvállalta a Népközösség bukaresti irodájának vezetését 1939/40-ben. Visszatérve (1940-ben) Kolozsvárra, ismét a politikába került, most már mint magyarországi parlamenti küldött. Erdély magyar fennhatóságának négy éve alatt mintegy negyedszáz nagyobb tanulmányt közölt, valamint két könyvet: *Huszonkét év (1918–1940)* (Budapest, 1941. 326. l.) és *Nemzetiségi jog és nem-*

zetiségi politika (Budapest, 1944. 555.) Ebben az utóbbi hatalmas művében tárta fel másfél évszázad magyar politikatörténetét (1944).

A szovjet csapatok kolozsvári bevonulásakor 1944. október 13-án lefogták, majd Focşani-ba szállítottak, onnan a Szovjetunióba, ahol három évig és kilenc hónapig fogolytáborban tartották. A fogságból 1948. július 16-án tért haza Kolozsvárra. Nemesi társadalmi eredete miatt politikai megbélyegzett lett. 1968-ban kérte a rehabilitálását, ami viszont sosem történt meg. Felhasználva fogolykori orosz nyelvtanulását, orosz nyelvet és irodalmat tanít a 7. számú (ma Brassai) középiskolában tíz évig. Közben a Bolyai Tudományegyetemen orosz nyelv- és irodalomból államvizsgázott (1954), oroszból fordít magyarra és publicisztikai tevékenységet fejtett ki a *Korunk*, *Utunk* és *Igaz Szó* folyóiratokban. 1958 tavaszán indoklás nélkül felbontották munkaszerződését a középiskolában, valójában a tanügyből a magyarországi 1956-os forradalom leverését követő erőszakhullám idején távolították el. A munkaerő-elosztó hivatal a kolozsvári könyvelosztóhoz küldte, ahol közel 19 évig dolgozott előbb fizikai munkát, majd az egyetemi jegyzetek eladására szakosított Egyetem utcai könyvüzlet ügykezelője, végül 1970 és 1976 között a Kriterion Könyvkiadó szerkesztője. A Téka-sorozat és a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* (RMIL) szerkesztője, tankönyvíró.

A történelmi személyiségrajz is gazdagodott írásaival. Az általa kedvelt történelmi személyiségrajz eszközével mestereire és kortársaira emlékezik. Regényes szépirodalmi formába öntve a kolozsvári Unitárius Kollégium két jelesének megírására vállalkozik. *A bércre esett fa* (1969) Bölöni Farkas Sándor életregénye az Erdővidéktől Kolozsvárig, onnan Amerikáig és vissza, illetve *Az utolsó erdélyi polihisztor* (1971), a híres iskolájának nevet adó Brassai Sámuel-portré újra népszerűvé tette a régi Kolozsvár két jellegzetes tudós-alakját.

A fent említett munkái sorába tartozik még: *A székely közületi kulturális önkormányzat* (Lugos 1934); *Erdélytől Európáig* (Debrecen, 1935); *Huszonkét év* (Bp. 1941, új kiadása Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern–München, 1987; Bp. 1992); *Honpolgárok és világpolgárok* (tíz esszé, 1967); *Orbán Balázs nyomdokain* (Beke Györggyel és Fodor Sándorral, 1969); *Petőfi Erdélyben* (Dávid Gyulával, 1972*); Akik előt-*

tem jártak (1976); *A csendes Petőfi utca* (emlékirat, Balogh Edgár utószavával, Kv. 1978); *Változatok egy témára* (tanulmányok, Gáll Ernő bevezetőjével, 1981).

Balázs Ferenc (1901. október 24. – 1937. május 22.) halálának 75. évfordulójára [6]

Az erdélyi magyarság megpróbáltatásának idején a múlt század negyedik évtizedében, a szövetkezetesítés gyakorlati alakításának igen nehéz időszakában, a vidékfejlesztés úttörőjeként alkotott maradandót rövid életében is.

Balázs Ferenc Kolozsváron született székely származású, négygyerekes szülők gyermekeként. Az elemi iskola elvégzése után a kolozsvári unitárius gimnáziumban tanult, ahol 1919-ben kiváló eredménnyel érettségizett is, majd beiratkozott a kolozsvári Unitárius Teológiára, amelyet 1923-ban kitűnő eredménnyel végzett. Teológus korában négy írásával jeleskedik a *Versek – elbeszélések – tanulmányok tizenegy fiatal erdélyi írótól* 1923-ban megjelent kötetben. Kitűnő teológiai eredményei alapján kétéves angliai tanulmányútra küldték az Oxfordi Teológiai Főiskolára. Ennek elvégzése után kétéves meghívást kapott az Amerikai Egyesült Államokbeli Berkley város Teológiai Főiskolájára. Tanulmányai végeztével Balázs Ferenc nyugatra indult, és kelet felől tért haza, Japánon, Kínán, Indián és a Közel-Keleten keresztül, körbejárva a világot. Méltóan került fel a magyar világjárók listájára. Indiában Kőrösi Csoma Sándor sírját is felkereste. Japánban találkozott Toyohiko Kagawa japán költővel, hozzá csatlakozott és vele együtt járta a japán falvakat, megismerkedve az akkori japán falu és a mezőgazdaságból élők életével. Hazatértében Indiában Gandhival és Rabindranath Tagore indiai költővel és politikussal került kapcsolatba, akikkel szoros barátságot alakított. Japán barátaival és Tagoréval a szövetkezeti probléma és vidékfejlesztés kérdésében közös nézeteik és álláspontjuk volt.

Egy évvel hazaérkezése után a Tordai-hasadék mellett fekvő Mészkő

[6] Guzs Ferenc: *Balázs Ferenc, a szövetkezeti mozgalom apostola*, in *Erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*, I. kötet, Kolozsvár, 2001, 291–299.

falu unitárius egyházközség lelkészévé választották. Itt élte le hátralevő életét 1937 májusában bekövetkezett haláláig, és hasznosította a világkörüli útján a vidékfejlesztés és szövetkezeti mozgalom terén szerzett tapasztalatait, amelyeket *Bejárom a kerek világot* (1923–1928)[7] című könyvében ismertet.

Mindamellett, hogy templomot épített, orgonát vásárolt, iskolát és lelkészi lakást bővített, életre hívta az Aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezetet. Tejszövetkezetet, népfőiskolát szervezett és tevékenyen részt vett az egyházi élet megreformálásában. Dán mintára Népfőiskolát szervezett, előadásokat tartott, vetítettképes összejöveteleket szervezett. Minden törekvése arra irányult, hogy föllendítse a falu gazdasági és kulturális életét.

A szövetkezeti üggyel, a vidékfejlesztéssel, valamint a közösségi ügyekkel kapcsolatban kialakult nézeteit, felfogását Mészkő faluban, és Torda vidékén kezdte gyakorlatban alkalmazni. Itt kezdte el életbe ültetni a szövetkezetek, mégpedig fogyasztási, hitel-, gép- és tejszövetkezetek elveinek gyakorlati meghonosítását. Világviszonylatban igazi úttörőként Tordai székhellyel megalapította a világ első vidékfejlesztési szövetkezeti központot, melynek programjában az Aranyos völgyének vidékfejlesztése volt a kitűzött cél.

A vidék elkötelezettjeként latba vetve lelkészi tekintélyét és befolyását szövetkezésre hívta híveit, hogy egyesítsék erőiket a közös fejlődés érdekébe. Tanfolyamokat, előadásokat szervezett s ösztönözte, hogy közös erővel, szövetkezés útján vásároljanak modern gépeket, éljenek az új agrotechnikai kínálattal, használjanak minőségi vetőmagokat stb.

Szövetkezeti elgondolásait *Aranyosszéki tervek* (Torda, 1933) című röpiratában írta le. Ezek a tervek részben valósággá is váltak, amikor megalakította a Vidékfejlesztő Szövetkezetet, csak a kiújult tüdőbaja akadályozta kitervelt műve végrehajtásában. Betegsége alatt írt munkájában, *A rög alatt*[8] (Torda, 1936) című emlékiratában tesz vallomást világ

[7] Balázs Ferenc: *Bejárom a kerek világot (1923–1928)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

[8] Balázs Ferenc: *A rög alatt*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1998.

körüli útja óta végzett munkáiról, kudarcairól és az álmairól, amelyekről szűkre szabott élete folytán le kellett mondania. Betegágyában fejezi be *Zöld árvíz*[9] című regényét (Kolozsvár, 1936), melyben egy vidéki értelmiséginek a tragikus küzdelmét tárja az olvasó elé.

Akkor válik teljessé a kép, ha megemlítjük Balázs Ferenc írói hagyatékának tágabb területét is. A témánkhoz kapcsolódó *Bejárom a kerek világot*, *A rög alatt*, *Zöld árvíz* mellett számos cikke az ekkori erdélyi magyar folyóiratokban jelentek meg, majd később kötetben is. Szépíróként ízesen, zamatosan tudott mesélni, tréfásan mond el komoly dolgokat, de mindent az egész közösség szolgálatára tett.

Balázs Ferenc a közösségszervezésben is élenjáró volt. Falujában, az általa vezetett közösségben olyan eredményeket ért el, mint a templom újjáépítése, a paplak restaurálása, új iskola építése, kultúrotthon létesítése, ugyanakkor a nép felvilágosítását, nevelését is igen fontos feladatának tartotta. Csoportokra osztva, kor és érdeklődési kör szerint szervezte meg tevékenységüket, s mindezt 6–7 év alatt érte el.

Túlhajszolt életmódja, életstílusa a gyermekkorából hozott tüdőtuberkulózisának kiújulásához vezetett, és végül halálos kimenetelű lett. 1937. május 22-én, 36 éves korában hunyt el. A gyászszertartáson jelen volt az erdélyi magyar értelmiség színe-java, és számos búcsúbeszédet tartottak, mégpedig olyan személyiségek, mint Tamási Áron, László Dezső, Jancsó Béla, gróf Kemény János és mások, megdöbbenésüknek adva hangot, hogy az erdélyi magyar értelmiséget, szellemi életet mekkora veszteség érte.

(folytatása következik)

A folytatásban a következő személyiségek bemutatására kerül sor: Brassai Sámuel (születésének 215., halálának 115. évfordulójára), Kós Károly (halálának 45. évfordulójára), Kőváry László (halálának 105. évfordulójára), Bethlen László, halálának 45. évfordulója), Oberding József (születésének 110. évfordulójára, és Demeter Béla (halálának 60. évfordulójára).

[9] Balázs Ferenc: *Zöld árvíz* (regény). Erdélyi Szépműves Céh, Kolozsvár, 1936.